

זמן אמירת סליחות

הקדמה:

ימי חודש אלול ועשרת ימי תשובה מתאימים במיוחד לחזרה בתשובה ולאמירת 'סליחות', שכן בימים אלו התחנן משה רבנו לפני הקב"ה שיסלח לעם ישראל על חטא העגל, עד שביום הכיפורים נתקבלה תשובתם. בימים אלו אנו אומרים 'סליחות', כדי להתעורר בתשובה ולהתחנן לפני הקב"ה שיחוס עלינו ועל כל עמו ישראל, יקבץ גלויותינו, יחזיר שכינתו לציון, ויבנה בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

שאלה: מהו הזמן המועדף לאמירת 'סליחות'? האם חיילים שלא מתאפשר להם לומר 'סליחות' קודם שחרית, רשאים לאומן לפני תפילת מנחה?

א. מנהג אמירת 'סליחות'

נהגו לומר 'סליחות' בתקופת הימים הנוראים. על אף שהמקור לכך אינו בגמרא ובמדרשים, נהגו בו עוד בימי הגאונים:

רא"ש ראש השנה פרק ד סימן יד:

אמר לי רב כהן צדק, מנהג בשתי ישיבות לומר תחנונים בהני עשרה יומי שבין ראש השנה ליום הכפורים.

ב. הימים שאומרים בהם 'סליחות'

בגאונים ובראשונים הובאו כמה מנהגים לימים שאומרים בהם 'סליחות':

המשך דברי הרא"ש הנ"ל:

אומר רב עמרם ורב האי, מנהג לומר תחנונים **בהני עשרה ימים** (שבין ראש השנה ליום הכיפורים) **בלחוד** (בלבד).

מנהג אחר הובא בסידור רש"י:

סידור רש"י סימן קלט:

ומשכימין בכל יום לבית הכנסת לפני עמוד השחר ומבקשים רחמים, ומנהג לעמוד במוצאי שבת לפני ראש השנה.

טעם למנהג שכתב רש"י הביא בספר לקט יושר:

לקט יושר חלק א (אורח חיים) עמוד קיח ענין א:

כשחל ראש השנה ביום ה' נוהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין ג' ימים להכנה (כמו מתן תורה). מיהו (אומנם) תקשה, עמוד ביום ב' דהוי נמי ג' ימים לפני ראש השנה, ויש לומר לעולם עומדין ביום ראשון, משום שהוא סמוך לשבת. ונהג כל אדם ללמוד בשבת... לכך טוב להתחיל ביום א', כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת וגם מחמת ענג שבת, ואמרינן אין השכינה שורה לא מחמת עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה.

מנהג נוסף הובא ברי"ף גיאת:

הלכות רי"ף גיאת, תחילת הלכות תשובה:

ושמענו דמקצת אתרי פרס (מקומות בפרס) קיימי (עומדים) לומר סליחות) מראש חדש אלול, ואנו מנהגנו כהני דקיימו (עומדים) מתחלת אלול.

טעם למנהג שכתב הרי"ף גיאת הביא כף החיים:

כף החיים אורח חיים סימן תקפא ס"ק יד:

מראש חודש אלול ואילך וכו' - לפי שאותם הימים היו ארבעים יום אחרונים שעלה משה למרום להביא לוחות שניות והיו ימי רצון ונמצאו כלים ביום הכיפורים, ובו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדברך, ולכך הוקבע אותו היום למחילה ולסליחה.

❖ **באלו ימים אומרים סליחות? מהם המנהגים השונים בזה ומה טעמם?**

להלכה, בני ספרד נהגו כרי"ף גיאת, ובני אשכנז נהגו כסידור רש"י, וכפי שמבואר בדברי השולחן ערוך והרמ"א:

שולחן ערוך אורח חיים סימן תקפא סעיף א:

נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים.

הגה: ומנהג בני אשכנז אינו כן, אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית... ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה, ואם חל ראש השנה (ביום) שני (או) שלישי, אז מתחילין מיום ראשון שבוע שלפניו.

המשנה ברורה העיר על דברי השולחן ערוך:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק א:

אלול ואילך - אבל בראש חודש גופא אין אומרים סליחות ותחנונים.

ג. אמירת סליחות במקצת הימים בשעת הדחק

ישנם מפוסקי דורנו שכתבו, שגם מי שנבצר ממנו לומר סליחות בכל יום, ישתדל לאומרם בימי שני וחמישי, או לכל הפחות בעשרת ימי תשובה, וכך כתב הגר"ע יוסף:

שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן מד:

נראה שאברכי ובחורי הישיבות שתורתם אומנותם, ואי אפשר להם להשכים קום בכל חודש אלול, שעל ידי כך יתבטלו מסדר לימודם, יכולים... לקום בשני וחמישי של חודש אלול, שהם ימי רחמים ביותר, שביום חמישי עלה משה רבינו להר סיני וביום שני ירד... ואם אינו יכול לקום לסליחות גם בשני וחמישי, על כל פנים בעשרת ימי תשובה בודאי שראוי גם לתלמידי חכמים לשתף עצמם עם הצבור לומר סליחות ותחנונים, שזמן תורה לחוד וזמן תפלה ותחנונים לחוד.

❖ **לדעתך, האם ניתן ללמוד מדברי הגר"ע יוסף כיצד ינהגו חיילים העמוסים בפעילות ומתקשים לומר 'סליחות' בכל יום?**

ד. זמן אמירת הסליחות

א. הזמן הטוב ביותר

השולחן ערוך כתב שהזמן הטוב ביותר לאמירת 'סליחות' הוא לפנות בוקר:

שולחן ערוך שם:

נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים.

כתב המגן אברהם:

מגן אברהם סימן תקסה ס"ק ה:

אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם חוץ מביום הכיפורים (בשם שער הכוונות לרבנו האר"י דף ה עמוד א).

אמנם, יש מפורסקי דורנו שכתבו שבדלית ברירה יש להתיר אמירת סליחות גם בחצי הראשון של הלילה, וכך כתב הגר"מ פיינשטיין:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן קה:

ובדבר המגן אברהם... שכתב ואין לומר קודם חצות לילה שום סליחות... אך אם הוא באופן שאי אפשר מחצות ולהלן (אם הוא באופן שאין אפשרות לציבור לומר סליחות אחר חצות) ויתבטלו אותו הצבור מסליחות, יש להתיר בגדר הוראת שעה גם מתחלה, כי בדברים אלו אין מקור מגמרא אלא הם מדברי רבותינו האחרונים על פי ספרי הקבלה, שמסתבר שאין בזה ענין איסור, אלא שאין מועילין בכח י"ג מדות שיש הבטחה שלא יחזרו ריקם אלא כסתם תפלה, ולכן **כדי שלא יתבטלו מלומר סליחות שלא יהיה להצבור שום התעוררות לתשובה, טוב יותר לומר אף מתחלה הוראת שעה**... ואם אפשר יכוונו בשליש הלילה (שיאמרו לאחר שלישי הלילה, דהיינו בשליש השני) שלהמחבר בסימן א' סעיף ב' שטוב להתחנן בשעות שהמשמרות משתנות שהתפלה רצויה אז, והוא שיטת הרא"ש ריש ברכות והטור ובשעת הדחק כזה יש לסמוך על זה... והווי זה שעה וארבעים מינוטן (דקות) בערך קודם חצות.

אולם הגר"ע יוסף חלק על דברי האגרות משה:

שו"ת יחווה דעת חלק א סימן מו:

אולם לפי המבואר בשו"ת הרמ"ז (רבי משה בן מרדכי זכות) הנ"ל, שהאומר סליחות בתחילת הלילה הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, בודאי שיותר נכון להשאר בשב ואל תעשה, ולהימנע מאמירת סליחות בכלל, מאשר לומר סליחות וי"ג מדות בתחילת הלילה (לפני חצות).

❖ במה נחלקו הגר"מ פיינשטיין והגר"ע יוסף?

❖ על פי מה שלמדנו בדף זה, מהם סדרי העדיפויות בזמן אמירת ה'סליחות'?

ה. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו 'תורת המנחה' חלק ג פרק נ תשובה א:

א. חיילים שלא מתאפשר להם לומר סליחות לאחר חצות הלילה או קודם תפילת שחרית, יאמרו במהלך הבוקר, או, בדלית ברירה, לאחר חצות היום (ועדיף שיסמיכו את אמירת הסליחות לתפילת מנחה), אך לא יאמרו בחצי הראשון של הלילה.

ב. אמנם, בשעת הדחק, שאמירת סליחות בשעה מאוחרת תיפגע בערנותם במהלך האימונים או הפעילות המבצעית, רשאים לסמוך על דעת המקילים, ולומר סליחות מכשעתיים לפני חצות (ולדעת פוסקי ספרד עדיף להימנע לגמרי מאמירת סליחות באופן זה).

ג. גם חיילים שאין עיתותיהם בידיהם, ישתדלו לאמרם בעשרת ימי תשובה, ובמידת האפשר גם בימי שני וחמישי, שהם ימי רחמים, ובשאר הימים ישתדלו לומר לכל הפחות פעם אחת י"ג מידות כנ"ל לפני התפילה.

וביאר המגן אברהם את הטעם לכך:

מגן אברהם על שולחן ערוך הנ"ל ס"ק א:

באשמורת - מפני שהקב"ה שט ב"ח אלף עולמות, ובסוף הלילה שט בעולם הזה והוא עת רצון.

אמנם, מן הפוסקים עולה שניתן לומר 'סליחות' כבר מחצות הלילה, וכך כתב הגר"מ פיינשטיין:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן קה:

הרמב"ם... כתב ונהגו כולם לקום בלילה להתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום, ומשמע שהוא באשמורת ולא כל הלילה מדאמר לקום בלילה ועד שיאור היום, שלשון זה שייך רק באשמורת קודם עלות השחר שאז הוא עת רצון. ואף שמשמע שהוא הרבה אחר חצות, מכל מקום מסתבר שלא בא למעט מחצות מטעם **שגם בחצות הוא עת רצון**... כדהביא... מיבמות דף ע"ב, אבל לא נהגו לקום בחצות מצד הטירחא אלא איזה זמן קצר קודם שיאור היום, שאין זה טירחא גדולה משום שהוצרכו לקום לתפלה בעוד זמן קצר שרובן היו מתפללין תיכף כשהאיר היום.

ב. סליחות במהלך היום

כתבו הפוסקים, שמי שאינו יכול לומר 'סליחות' מחצות הלילה עד עלות השחר, יאמרן במהלך היום, וכך כתב הגר"ע יוסף:

שו"ת יחווה דעת חלק א סימן מו:

ומכל מקום נראה שאם אי אפשר להם לומר סליחות באשמורת לפני תפלת שחרית, יכולים לומר סליחות לפני תפלת מנחה, ואף על פי שמבואר בזוהר (פרשת לך לך דף צ"ה ע"ב...), שבשעת מנחה שולטת מדת הדין הקשה, וכל הדינים מתעוררים באותה שעה, מלבד ביום שבת שאדרבה בשעת מנחה מתעוררים מדות הרחמים. אף על פי כן נראה שמותר לומר סליחות וי"ג מדות לפני מנחה, שהרי מעשים בכל יום שאנו אומרים וידוי וי"ג מדות ונפילת אפים בתפלת המנחה... ובעל כרחנו צריכים לומר, שעיקר שליטת הדינים אינו אלא בלילה ממש... וכן ראיתי אנשים מיראי ה' וחושבי שמו שנוהגים לומר באלול סליחות לפני תפלת מנחה. ויש להם על מה שיסמכו. אלא שהסליחות שנאמרות באשמורת הבוקר אין ערוך אליהם שאז היא עת רצון והתעוררות מדות הרחמים.

יש שהורו, שכשאומר 'סליחות' ביום, ישתדל לאומרו מעט לפני תפילת המנחה, וכך הובא בשמו של הגר"מ אליהו:

מקראי קודש הלכות ראש השנה פרק א הערה ו:

הורה לי הגר"מ אליהו, שעדיף לומר סליחות לפני תפילת מנחה מאשר בבוקר לאחר תפילת שחרית, משום שהסליחות עניינן לעורר את האדם לתשובה, וכך התפילה בכוונה יותר.

❖ לדעתך, האם לפי טעמו של הגר"מ אליהו ישנה עדיפות

לאמירת 'סליחות' בסוף הלילה סמוך לתפילת שחרית, על פני אמירתן בחצות הלילה?

ג. סליחות בחצי הלילה הראשון

חכמי המקובלים כתבו שאין לומר בשום אופן סליחות וי"ג מידות של רחמים בחצי הראשון של הלילה משום שהוא זמן התגברות מידת הדין בעולם, והמבקש רחמים באותה שעה נראה כמתגרה ומזלזל בה, וכן

